

Miszler Tamás

Az Edvárd saga (*Saga Játvarðar konúngs hins helga*) kelet-angolokkal kapcsolatos részének izlandi kútfőiről

Jelen tanulmány¹ az ún. Edvárd saga utolsó, 10. fejezetének izlandi kútfőivel foglalkozik, amelyről a magyar historiográfiában több publikáció is született. Az Edvárd saga (izlandi nyelven: *Saga Játvarðar konúngs hins helga*²) egy hagiografikus, egyben történeti munka, mely az angolszász Hitvalló Edvárd (1042–1066) életével és korával foglalkozik. Az Izlandon született munkát eddig elsősorban a latin nyelvű forrásai tekintetében vizsgálták. A saga záró fejezetében szereplő, a kelet-angolok utazását leíró részt pedig kifejezetten a Laoni Névtelennél szereplő információk alapján vették górcső alá.

A magyar történetírás főleg az angol-magyar kapcsolatok vonatkozásában foglalkozott a 14. században keletkezett saga utolsó részével, amelyre Magyarországon először 1937-ben, Fest Sándor (1883–1944) anglista történész hívta fel a figyelmet.³ Később mások is foglalkoztak a témával,⁴ legutóbb pedig – a legrészletesebben – Laszlovszky József tárgyalta „Új-Anglia” és Magyarország kapcsolatát az angol-magyar kapcsolatok középkori történetét feldolgozó kötetben,⁵ nagy figyelmet fordítva a korábbi magyar kutatásokra is.⁶

Az Edvárd saga különleges az izlandi sagák között, mivel címéből első olvasatra egy klasszikus király saganak (*konunga saga*, pl. *konungasögur*)⁷ gondolhatnánk, mely egy király-életrajzot közöl. Tartalmát tekintve azonban az izlandi püspökökről szóló sagakra (*biskupa sögur*)⁸ hasonlít inkább, így a latin *vita*-val

¹ Egy korábbi tanulmányomban már elemeztem az Edvárd sagában megjelenő keleti utazás izlandi kútfőit: MISZLER 2013. 11–23.

² Jelen tanulmányban a *Stock. Perg. Fol. Nr. 5*-ban (Stockholmi Királyi Könyvtár) fennmaradt verziót idézem, amelyet 1852-ben Carl Christian Rafn és Jon Sigurdsson adott ki.

³ FEST 1937. 122–126.

⁴ Fest Sándor mellett Horváth Jenő is foglalkozott a kérdéssel. Az 1944-ben Budapesten (!) Arthur B. Yolland 70. születésnapjára publikált tanulmánykötetben publikált egy írást *Az angol-magyar kapcsolatok kezdetei* címmel. HORVÁTH 1944. 75–90. Laszlovszky József kandidátusi disszertációjában elevenítette fel Fest felfedezését. Makk Ferenc a 10–12. századi magyar vonatkozású külföldi forrásokat bemutató tanulmányában ír az Edvárd sagaról. MAKK 1998. 95–115.

⁵ LASZLOVSZKY 2008. 115–141.

⁶ Laszlovszky József szerint mind Horváth Jenő, mind pedig Fest Sándor mindenben angol-magyar kapcsolatokat véltek felfedezni, így a kutatás első korszaka 1944-ben úgy zárult le, hogy a problematikus források számos hipotézissel is összekapcsolódtak. LASZLOVSZKY 2008. 118.

⁷ A király-sagák elsősorban norvég királyok életével foglalkoznak, de találkozhatunk például dán királyokkal foglalkozó történetekkel is, mint pl. a *Skjöldunga saga* vagy a *Knýtlinga saga*.

⁸ A püspökök életével foglalkozó sagák egy-egy izlandi püspök életét tárgyalják. Maga a fogalom a 19. században keletkezett, mikor az egyes sagákat stílusjegyeik, tartalmuk alapján csoportosították.

állítható rokonságba. Általános vélekedés, hogy az izlandi sagak elsősorban izlandi és norvég történeteket dolgoznak fel, azonban az ún. *fornaldarsögur* (korai/ősi idők sagai)⁹ vagy *riddarasögur* (lovag-sagak)¹⁰ nem feltétlenül csak skandináv témákkal foglalkoznak. Az Edvárd saga azonban nem az ősi múltba vezet vissza minket, hanem a 11. század második felébe, továbbá nem egy francia lovagregény izlandi adaptációjáról van szó és nem is valamely szentéletű izlandi püspök életével foglalkozik.¹¹

A *Saga Játvarðar konúngs hins helga* három középkori kéziratban maradt fenn. A két legfontosabb az 1350–1360 között keletkezett, a Stockholmi Királyi Könyvtárban található izlandi püspökök életrajzát tartalmazó változat,¹² valamint a reykjavíki Árni Magnússon Intézetben található Flateyjarbók.¹³ Mindkét kódex végén megtalálható a Hitvalló Edvárdról és koráról szóló saga. A Flateyjarbók esetében ismerjük a két scriptor nevét is,¹⁴ így tudjuk, hogy angol-szászok története már Magnús Þórhallsson keze által született, 1390 körül. Valószínűsíthető, hogy mindkét verziónak létezett egy ma ismeretlen, korábbi változata.

Az Árni Magnússon Gyűjteményben található dokumentum¹⁵ keletkezését Kristian Kålund (1844–1919) a 15. század elejére datálta,¹⁶ míg Stéfan Karlsson a 15. század második felére teszi a kézirat keletkezését;¹⁷ ma ez az elfogadott nézet. A kézirat érdekessége, hogy egy helyütt közli Jó Magnús (góði) (1035–1047) norvég király igényét az angol trónra, valamint Edvárd király arra adott válaszáat is.¹⁸

A 17. században született kéziratok korábbi munkákon alapulnak. A szintén az Árni Magnússon Gyűjteményben található három legfontosabb dokumentu-

⁹ A 19. század elején adta Carl Christian Rafn a *Fornaldar sögur Norðurlanda* elnevezést, hangsúlyozva, hogy ezek az események a történelem előtti időkbe vezetnek vissza az olvasót. CLUNIS ROSS 2010. 28.

¹⁰ Az ún. lovag-sagak elsősorban 13. századi angol és francia művek fordításai voltak, és Hákon Hákonarson (1217–1263) norvég király udvarában születtek. CLUNIS ROSS 2010. 30.

¹¹ MISZLER 2013

¹² Stock. Perg. Fol. 5. A pergamenre írt, két hasábra osztott kézirat oldalanként 40–52 soros. A kódex az Edvárd saga mellett tartalmazza két hóleri püspök, Guðmundr és Jón, valamint egy skálholtli püspök, Szt. Þórlak sagáját is.

¹³ GkS fol. 1005.

¹⁴ A GkS fol. 1005. szám alatt található Flateyjarbókot 1387-ben kezdték el írni és 1394–1395-ben fejezték be. A kézirat első oldalán olvasható, hogy a kódex tulajdonosa egy Viðiðalstungába valósi farmer, Jón Hákonarson (1350–1416 előtt) volt. Azt is tudjuk, hogy a kódexet két izlandi pap, Jón Þórðarson és Magnús Þórhallsson írták 1387 és 1390 között. Az annalest később illesztették be 1391–1394 között. A kódexnek a következő évszázadokban különböző tulajdonosai voltak. Nevét 1647-ben Jón Finsson adta neki, majd 1656-ban Brynjólfur Sveinsson püspök III. Frigyes dán királynak adományozta. A kódex csak 1971-be került vissza Izlandra, ma az Árni Magnússon Intézetben található. HARALDSDÓTTIR 1993. 197–198.

¹⁵ AM 238 fol. XVI.

¹⁶ KÁLUND 1894. 202.

¹⁷ <http://handrit.is/is/manuscript/view/da/AM02-0238-XVI> [2012.12.18.]

¹⁸ CARRON 1993. 340.

mot az izlandi Jón Eggertsson (1643–1689) másolta le,¹⁹ mely egy, a szintén izlandi Jón Gissurarson (?–1662)²⁰ által a 17. század első felében lejegyzett kézirat alapul.²¹ A harmadik kézirat az izlandi Ásgeir Jónsson²² tollából született, az első oldal rectójára Árni Magnússon (1663–1730) pedig azt jegyezte fel, hogy „*Ex Cod. Flatayensi*”, azaz hogy Ásgeir Jónsson a *Flateyjarbók*ból másolta ki a teljes szöveget.²³

Az Edvárd saga címe – tartalmát tekintve – nem pontos, hiszen csak nagyjából a fele foglalkozik Hitvalló Edvárd király életével és csodatételeivel. A saga többi része a 11. század második felének angolszász történelmét eleveníti fel. Rogers szerint érdekes ez a kettős érdeklődés a saga lejegyzőjétől, hogy tudnillik e két különböző témát egy műben foglalta össze.²⁴

A kettős struktúra mellett elmondható, hogy az Edvárd saga négy nagy, jól elkülöníthető részből áll. Az első rész a király genealógiájával, majd a király szentéletűségével foglalkozik, valamint találkozunk a későbbi feleségnek, Matild hercegnőnek udvarló Hódító Vilmostal is. A második részben Edvárd látomásáról van szó, melyben megfullad egy dán király, aki Angliát szerette volna lerohanni. A továbbiakban Edvárd koronázásáról olvashatunk, találkozunk Szent Jánossal, az ephesusi hétralvókkal és több csodatétellel. A harmadik részben olvashatók az Edvárd halála utáni utódlási kérdések, valamint Godwin earl halála, ezen kívül említést tesz a saga a stamford bridge-i és a hastingsi csatáról is.

A negyedik, záróakkordként megjelenő rész számol be arról a hagyományról, miszerint számos angolszász, 350 hajón elhagyta Angliát, mert nem akarták elfogadni Vilmos király uralmát. Hosszú hajóút után, Gibraltáron keresztül, Mallorcán és Minorcán át Sziciliát érintve a bizánci birodalomba érkezvén elűzték a Konstantinápolyt (Miklagarðr) ostrom alatt tartó pogányokat. Alexios Komnenos császár (1081–1118) (*Kirjalax inn mikli*) testőrgárdájába fogadja őket, de Sigurðr jarl inkább egy várost kért maguknak, ahol letelepedhetnek. A császár olyan helyet nevez meg, mely korábban a birodalmához tartozott, de pogányok foglalták el. Az angolszászok ezt meghódítják maguknak, és ott olyan településeket hoznak létre mint York és London. A magyar történészek fantáziáját

¹⁹ AM 663a 4to. A papírra másolt kézirat címe *Pattur af Wilhialme Bastharde, og nóckrum ódrum Eingla Kóngum*. KÁLUND 1894. 75.

²⁰ Jón Gissurarson apja az izlandi Stadarbakkában volt lelkész. Otthoni tanulmányai után – mint a legtöbb korabeli tehetséges izlandi – a koppenhágai egyetemen tanult tovább, később pedig a hamburgi egyetemen jogot hallgatott. Miután hazatért szülőhazájába, először a hóleri püspöki iskola tanára lett, majd 1622–1630 között a skálholti iskola igazgatói posztját töltötte be. 1633-tól Þórlakur Skúlason (1597–1656) hóleri püspök (1628–1656) az észak-izlandi Aðaldalur-beli Múla-ba nevezte ki lelkésznek, 1636-tól a Þingeyjar-i esperesi stallumot foglalta el. NORDANFARI 1881–1883

²¹ AM 663b 4to. A papírra írt kézirat címe *Lyttir þáttur af Játuarde Konge*. KÁLUND 1894. 75.

²² Ásgeir Jónsson születési dátumát pontosan nem tudjuk. A kutatók feltevése szerint 1657 körül születhetett, Jón Jónsson és Guðrún Ásgeirsdóttir házasságából, az izlandi Gullberastaðirban. 1686-tól a Koppenhágai Egyetemen tanult. VERRI 2011. 230–231.

²³ KÁLUND 1894. 76. AM 663c 4to. A papírra írt szöveg címe: *Saga ens heilaga Eðvarðar*.

²⁴ ROGERS 1953–1959. 250.

ez utóbbi rész ragadta meg a leginkább, tekintve, hogy a szöveg szerint a betelepülő angolszászok nem kívánván elfogadni az ortodoxiát (erre utal a *Pálsbók* kifejezés is), Magyarországon kerestek maguknak püspököt (*biskup*) és papokat (*kennimaðr*, *kennimenn*).²⁵

Az Edvárd saga struktúráján jól látszik, hogy összeállítója több forrást használt fel munkája megírásakor. Maga is említ különböző forrásokat, mint a 12. században élt (1206-ban halt meg) izlandi Gissur Hallssont. A saga egészét tekintve, mintái között szerepel a westminsteri apát Osbert 1138 körül írt *Vita beati Eadwardi regis Anglorum*-a, és egy másik latin munka, mely Ælred, Rievaulx apátjának tollából született 1161–1163 között, és az *Vita sancti Edwardi regis et confessoris* címet viseli.²⁶ Fontos forrása volt még William of Malmesbury 1125 körül írt *Gesta regum Anglorum*-a, melyet valószínűleg csak áttételesen ismert, a *Speculum historiale*-n keresztül.²⁷

A latin munkák közül a keleti angolokra vonatkozó legfontosabb forrása – amelyre a magyar szakirodalom is mindig felhívja a figyelmet – egyértelműen a 13. században, a franciaországi Laonban keletkezett *Chronicon Universale Anonymi Laudunensis* címen ismert anonim világkrónika. A krónikának két kézírata maradt fenn, mindkettő a 13. századra datálható,²⁸ s a kutatók megegyeznek abban, hogy mindkettő egy ma már nem létező eredeti alapszövegre megy vissza, melyet szintén a 13. században írtak.²⁹ Fontos azonban megjegyeznünk, hogy a két szöveget összehasonlítva feltűnő eltérések is találhatóak a Laoni Névtelen latin munkájában és az Edvárd sagában leírtak között.

Christine Fell tanulmányában³⁰ összevetette a saga utolsó fejezetében szereplő angolszászok keleti utazását a Laoni Névtelen által írottakkal.³¹ A szövegben több helyütt olvashatók párhuzamos mondatok, sőt, még a helynevek helyesírásában is azonosság figyelhető meg, azonban azt is világosan lehet látni, hogy a saga lejegyzője több alkalommal lerövidíti a mondanivalóját vagy éppen bővebb információkkal szolgál olvasója számára.³²

A mondanivaló lerövidítésére a saga-ban jó példa „Új-Anglia” (*Nova Anglia*) mezőgazdasági viszonyainak ábrázolása. Az izlandi szöveg tömören fogalmaz a

²⁵ „*Þeir villdu ekki hafa Pálsbók, sem gengr í Miklagarðe, ok sóttu biskupa í Úngaríu ok aðra kennimenn (...)*” (JS 42.). Az óizlandi 'kenna' ige jelentése 'tudni/ ismerni', ebből képzik a 'kennari' főnevet, ami 'mestert/ tanárt' jelent.

²⁶ Hitvalló Edvárdot III. Sándor (1159–1181) pápa idején, 1161-ben kanonizálták. A különböző életrajzok is a király szentté avatását segítették elő. Osbert már 1139-ben Rómába ment, hogy elérje II. Ince (1130–1143) pápánál Edvárd szentté avatását, amit a pápa akkor még elhalasztott: BARLOW 2004.

²⁷ CARRON 1993. 340.

²⁸ Az ún. 'Phillips 1880' Berlinben (Deutsche Staatsbibliothek), a BN Lat. 5011-es számú dokumentum Párizsban (Bibliothèque Nationale) található.

²⁹ FAUNDEZ ROJAS 2012. 8.

³⁰ FELL 1974. 179–196.

³¹ Tanulmányomban – terjedelmi okok miatt – nem tárgyalom az utazás időpontját illető kérdéseket.

³² FELL 1974. 182.

földek minőségével kapcsolatban, megállapítja, hogy az angolszászok a legjobb földeket kapták a bizánci császártól.³³ A latin szöveg azonban hosszabb leírásban fejt ki a bő termést hozó terület ábrázolását, dús legelőkről, halban gazdag folyókról számol be.³⁴ Feltűnő a hasonlóság abban is, hogy „Új-Anglia” helyét a Laoni Névtelen és az izlandi saga egyaránt hatnapi hajóútra teszi Konstantinápolytól. A különbség annyi, hogy a Laoni Névtelen azt északra, míg az izlandi szöveg észak-keletre helyezi.³⁵

Az Angliából induló angolszászok útjának leírásában szintén felfedezhetők párhuzamok a Laoni Névtelen által írt krónika és az izlandi saga között. Ez esetben viszont az izlandi szöveg tartalmaz többlet információt a latinhoz képest. A latin szöveg megemlíti Mallorca és Minorca nevét (*Maoricas et Minoricas*), de nem részletezi az utazás állomásait, szemben az izlandi szöveggel. Christine Fell azt állítja, hogy itt az izlandi saga szerzője magától kötötte össze a hiányzó állomásokat.³⁶ A saga részletezi, hogy Angliából kiindulva eljutnak „*Matheus nesig*”, ami megfelel a Bretagne-ban található hegyfoknak (*pointe de saint Mathieu*).³⁷ Innen jutnak el *Galizuland*-ba,³⁸ azaz az ibériai Galíciába, onnan pedig a Gibraltáron³⁹ keresztül a *Septem* nevű erődhöz.⁴⁰

Érdekes, hogy a Laoni Névtelen az angolszászokat vezető személyt *Stanardus*nak hívja, míg a saga *Sigurðr jarl*-nak. *Stanardus* a latin szöveg szerint *comes Cladicestrie*, ami megfelel az izlandi sagában megjelenő *Sigurðr jarl af Glocestr*-nek. Az óizlandi *Sigurðr*-nek az óangol *Siward* felelne meg. A *Stanardus* a *Stanheard*nek felelhetne meg, de ilyen nevű nemest nem ismerünk a 11. századból.⁴¹ Egyetlen támpontunk e tekintetben az, hogy *Siward*nak hívták Vilmos király két ellenfelét is: *Siward of Maldont* és *Siward Barnt*, akik a legendás *Hereward*⁴² szövetségesei voltak a normann hódítókkal szemben. A *Stanardus* és a *Sigurðr* esetében biztosan nem mondhatunk abban a vonatkozásban, hogy miért e két forma található a két forrásban. Jonathan Shepard feltételezi, hogy *Sigurðr Gloucestr* nem volt más mint a fent említett *Siward Barn*, aki a *Domesday Book* szerint Gloucesterben birtokokkal rendelkezett, és részt vett az

³³ JS 42.: „(...) ok er þat hinn bezsti landkostr.”

³⁴ „(...) est autem regio pascuis uberrima (...) fontes salubres flumina piscosa”. CIGGAAR 1974. 322.

³⁵ „Distat vero hec Nova Anglia ab urbe regia bis tridua navigatione versus septentrionem (...)” CIGGAAR 1974. 323. Az izlandi szövegben: „landit liggr sex dęgra haf í ætt austrs ok landnorþds frá Micalgarðe (...)” JS 42.

³⁶ FELL 1974. 184.

³⁷ „þeir fóro fyrst suþr um sjó, ok síþan vestr fyrer Matheus nes” JS 36. A viking kortól az északi kultúrkörben jól ismertek voltak a nyugati partok, hajózási útvonalak.

³⁸ JS 36.: „Ok svá út fyrer Galizuland (...)”

³⁹ JS 36.: „En þapan fóro þeir til Norfasundz”. Az izlandi a Gibraltári szorost *Nörvasund*-nek, azaz 'szűk szorosnak' hívja.

⁴⁰ JS 36.: „Ok út yfir sundin til höfuð-borgar þeirrar, er Septem heitir.”

⁴¹ FELL 1974. 186.

⁴² FELL 1974. 184. *Hereward* legendás angolszász „ellenálló” volt, aki a normann hódítók ellen harcolt.

1071-es, Vilmos király elleni felkelésben.⁴³ Ha ezt elfogadjuk, akkor ebben az esetben a saga lejegyzőjének máshonnan volt információja az expedíciót vezető személyről és nem a Laoni Névtelen szolgált számára forrásként, mivel a Stanardusból nem következik a Sigurðr név. (A saga nemcsak az angolszászokat vezető személyt hívja *Sigrudnek Stanardus* helyett, hanem az útleírásban Szardínia szigete⁴⁴ helyett is Szicíliát említi⁴⁵ – erre később még visszatérünk.)

A latin szöveg és az izlandi saga közti egyik legérdekesebb eltérés Vilmos király megítélésére vonatkozik. A latin szöveg Hódító Vilmost „*Vilmos, Anglia legkegyesebb királya*”-nak⁴⁶ hívja, míg az izlandi szöveg Fattyú Vilmosnak⁴⁷ nevezi a normann hódítót. Az izlandi király-sagak Hódító Vilmost negatív figurának láttatják. Jó példa erre a Heimskringlában is megjelenő, Keménykezű Harald sagájában Vilmosról szóló fejezet, melyben Vilmos Anglia meghódítása előtt sarkantyújával úgy megrúgta feleségét, hogy belehalt sérüléseibe:

„Roun gróffa, Fattyú Vilmos, mihelyt meghallotta, hogy rokona, Edvárd király meghalt és Harald Godwinsont választották és tették meg Anglia királyává; úgy vélte, hogy őt jobban megilleti, hogy Anglia királya legyen a rokoni kapcsolat okán, ami Edvárd és közte fennállt. ... Ezek miatt Vilmos hatalmas sereget gyűjtött össze Normandiában, sok embere volt és elegendő hajója. Azon a napon, amikor kastélyából kilovagolt hajóihoz, felszállt a lóra, felesége odalépett hozzá, és beszélni szeretett volna vele. Amikor meglátta őt, úgy megrúgta sarkantyújával, olyan mélyen behatolt a mellkasába, hogy holtan rogyott össze. A gróf kilovagolt hajóihoz és áthajózott Angliába...”⁴⁸

Porkell szkald (11. század) olyan strófát alkotott róla, amelyben a leendő angol királyt hidegszívű, véreskezű és -kardú harcosként ábrázolja.⁴⁹ Magnus fiainak sagájában pedig I. Henrik (1100–1135) angol király apjaként jelenik meg, de a szöveg ebben az esetben is a „fattyú” ragadványnevet használja.⁵⁰

Konstantinápoly *Miklagarð*-ként szerepel az izlandi sagában, a bizánci császár pedig „*Kirjalax inn mikli*”-ként (Magas Kirjalax) jelenik meg. Az ónorvég (értsd:

⁴³ SHEPARD 1974. 19.

⁴⁴ „*Deinde venientes ad Sardiniam.*” CIGGAAR 1974. 322.

⁴⁵ JS 38.: „*Epter þat fóro þeir til Sikileyjar (...)*”

⁴⁶ „*Willelmus rex Anglie benignissimus*” CIGGAAR 1974. 320.

⁴⁷ JS 34.: „*Vilhjálmr bastharðr*”

⁴⁸ Hkr 509.: „*Viljámur bastaðr Rúðu-jarl spurði andlát Edvarðar konungs, frænda sins, ok þat með, at þá var til konungs tekinn i Englandi Haraldr Guðinason ok hafði tekit til konungsvigslu. Viljámur þóttisk betr til kominn til ríkis Englandi en Haraldr fyrir frændsemis sakir þeira Edvarðar konungs (...) ok af Öllu þessu saman dró Viljámur her saman i Norðmandi ok hafði allmikil fjölmenni ok gnógan skipakost. Þann dag, er hann reið ór borginni til skipa sinna ok hann var kominn á hest sinn, þá gekk kona hans til hans ok vildi tala við hann. En er hann sá þat, þá laust hann til hennar með hælinum ok setti sporann spyrir brjóst henni, svá at á kafi stóð.*” (Miszler Tamás fordítása)

⁴⁹ Hkr. 510.

⁵⁰ Hkr. 534.

nyugat skandináv, *norrøn*) kultúrkörben igen ismert volt *Miklagarðr* (a „nagy város”, Konstantinápoly), számos sagában bukkan fel a város neve. Skandináv népelemek a bizánci császár szolgálatában a 10. századtól kimutathatók, a leghíresebb közülük nem más, mint a későbbi norvég király, Keménykezű Harald.⁵¹ Indokolt tehát, hogy az Edvárd saga lejegyzője a város nevét e formában használta, s nem „Konstantinápolyt” írt.

Ha a saga lejegyzője ismerte a latin szöveget, miért cserélte ki a benne lévő információkat, miért toldotta meg további ismeretekkel? Honnan vette ezeket? Az Edvárd saga összeállítója nem csak latin forrásokra támaszkodott, hanem, úgy tűnik, forrásai között számos izlandi kútfő is volt, mint pl. a keresztes norvég király, Sigurðr Magnússon⁵² (1103–1130) történetét elbeszélő „Magnus fiaianak sagaja”, mely megtalálható a Snorri Sturlusonnak⁵³ tulajdonított *Heimskringlában*,⁵⁴ a *Morkinskinnában*⁵⁵ és a *Fagrskinnában*⁵⁶ is.

Fontos kitérni arra, hogy a saga megemlíti az izlandi Gissur Hallssont (1130 k.–1206) forrásaként, aki a saga harmadik részében jelenik meg. Gissur Hallsson ismerhette az Edvárdról szóló életrajzokat. A Haukadals nemzetség tagja volt, felmenői között Izland első püspökeivel.⁵⁷ 1181-től 1200-ig töltötte be a középkori Izland legmagasabb méltóságát: *lögsögumaðr* (törvénytmondó) volt, és kapcsolatai révén tagja a norvég „birodalmi” arisztokráciának, így több alkalommal járt a norvég királyi udvarban is. Gissur Hallsson hosszú élete során többek között Rómába is eljutott. Utazásairól 1152-ben tért vissza a szigetre, s valószínűsíthető, hogy útján számos információt gyűjtött, amit lejegyezhetett vagy továbbadott más tanult (*fróðir menn*) izlandinak. Feltételezhető, hogy ha 1152-ben tért haza, akkor az Edvárd életével foglalkozó munkák közül a korábbi *vita*-t és esetleg William of Malmesbury *Gesta*-ját ismerhette, de utazásai során más forrásokkal is találkozhatott.⁵⁸

⁵¹ Haraldr harðráði Sigurðarson (1046–1066). A 11. század végén azonban már nem a skandináv származású harcosok, hanem az angolszászok domináltak a bizánci varég gárdában.

⁵² Sigurðr Magnússon (1103–1130) norvég király kb. 1107–1110 között egy sereg élén a Szentföldre hajózott, ahol csatlakozott I. Balduin (1100–1118) jeruzsálemi király seregéhez.

⁵³ Snorri Sturluson (1178/79–1241) izlandi törvénytmondó (1215–1218, 1222–1231), történétíró. A középkori Izland legkiemelkedőbb, talán legismertebb személyisége.

⁵⁴ A *Heimskringla* annak a király-saga gyűjteménynek a neve, amelyet Snorri Sturlusonnak tulajdonítanak és 1230 körül keletkezett. A norvég királyok történetét a mitikus időktől egészen 1177-ig elbeszélő király-saga gyűjtemény az egyik legkomplexebb és legfontosabb forrása a középkori norvég történelemnek. A saga-gyűjteménynek több kézírata maradt fenn.

⁵⁵ A *Morkinskinna* 1220 körül keletkezett király-saga gyűjtemény, amely 1025 és 1157 közötti időszakra vonatkozóan foglalja magába a norvég királyok életrajzát. Nevét a 17. században kapta a Koppenhágában található GKS 1009-es számú pergamenről; a kifejezés ’rodhadtr pergament’ jelent és a kézirat állapotára utal.

⁵⁶ A *Fagrskinna* (’szép pergamen’) 1220 körül keletkezett király-saga gyűjtemény, ami Fekete Halfdan (?–860 körül) király uralkodásától 1177-ig vezet el a norvég királyok történetét.

⁵⁷ Nevelőapja pl. Þórlakur Rúnolfsson skálholti püspök (1118–1133) volt.

⁵⁸ ROGERS 1953–1959. 265–270.

Az Angliából Bizáncba történő utazás leírásáról elmondható, hogy a 14. századi saga lejegyzője korábbi király-sagákban megjelenő hagyományokra, információkra támaszkodhatott. A 12. század elején a már említett Csupaszlábú Magnus Olafsson (1093–1103) norvég király fia, Sigurd Jorsalfari (1103–1130) egy sereg élén elhajózott a Szentföldre, hogy ott csatlakozzon a keresztesekhez, majd a szentföldi hadjárat után, a saga-hagyomány szerint, Bizáncba hajózott és seregének csak egy részével tért haza Norvégiába. A „Magnus fiainak sagája”-ban – Snorri Sturluson *Heimskringlája* – fennmaradt útleírás sok tekintetben megegyezik az Edvárd saga leírásával.⁵⁹ A *Heimskringlga* szintén *Galizulandnak* hívja Galiciát, míg az izlandi hagyományban ismert a *Jákobsland*-ként is ismert a területre.⁶⁰ Megjelenik ugyanakkor *Nörvasund*⁶¹ is, ami egyértelműen a Gibraltári-szorosra utal.

A *Septem* nevű helyet – amely az Edvárd sagában Nörvasund, azaz a Gibraltár után található és a pogányok fővárosaként⁶² szerepel – az angolszászok kifosztották, a zsákmány pedig nagyobb volt, mint amit Angliából elhoztak.⁶³ Hasonló leírással találkozunk Magnus fiainak történetében is, ahol Sigurd király és serege Nörvasund után egy Forminterra szigetén található barlangerdőt foszt ki – a saga részletesen mutatja be a történetet –, amit a pogányok birtokoltak. A saga szerint a norvégok zsákmánya hasonló méretű volt, mint az Edvárd sagában olvasható préda, amit Sigurðr jarl és emberi szerezték.⁶⁴ A *Septem* nevű város kifosztása megjelenik a Laoni Névtelennél is, de ott hiányzik az Angliától odáig vezető út leírása,⁶⁵ így feltételezhető, hogy az Edvárd saga lejegyzője emiatt helyezte Nörvasund és Mallorca közé (ami földrajzilag megfeleltethető a Magnus király fiainak történetében megjelenő Forminterra szigetével). Az Edvárd saga lejegyzője így oldhatta fel azt a földrajzi problémát, ami a nagy távolság áthidalásából fakadt, hogy tudniillik az Angliából való indulás után ne nyomban egy földközi-tengeri helyszín következzen. Snorri *Heimskringlája* és a többi király-saga gyűjtemény igen ismertek voltak a középkori Izlandon, így az Edvárd saga lejegyzője valószínűleg az általa ismert források alapján „pótolta ki” a hiányzó földrajzi űrt.

Az Edvárd saga a Laoni Névtelenhez hasonlóan ír a már említett, a Baleár-szigetekhez tartozó Mallorcáról és Minorcáról (*Manork ok Minork*). Magnus fiainak történetében a *Heimskringlában* és a *Morkinskinnában* „Manork” formában

⁵⁹ Jonathan Shepard is feltételezi, hogy az Edvárd saga lejegyzője a *Heimskringlából* vehette kölcsön az útleírást, azonban részletesen nem elemezte. SHEPARD 1973. 83.

⁶⁰ A 12. századi skald, Einarr Skúlason egy strófájában hívja így a területet, amelyet a *Morkinskinna* és a *Fagrskinna* a prózai szövegben is átvett.

⁶¹ Nörvasund = szűk szoros

⁶² JS 36.: „Höfútborgar þeirrar”

⁶³ JS 36–38.: „en tóku svá mikit fé i gulle ok silfri, at þat var allt meira enn þeir höfðu brott or Einglandi.”

⁶⁴ Hkr 536.: „Þar fengu Norðmenn ít mesta herfang, þess er hefði tekit i þessi ferð.”

⁶⁵ „Et venientes apud Septam munitam urbem paganorum (...)” CIGGAAR 1974. 321–322.

található meg a sziget neve, valamint ezek Ibizát említik még.⁶⁶ Az Edvárd saga a Laoni Névtelennél megjelenő, a fentiekben már említett Szardíniához képest a Bizánca vezető úton Szicíliát nevezi meg fontos állomásként,⁶⁷ ahová a Baleárszigetek után hajóztak. Az izlandi sagákban nem bukkan fel Szardínia neve, azonban Szicília szigete több helyütt szerepel. Magnus fiainak sagájában Sigurd király is Szicíliába hajózik, ahol a saga szerint hosszú időt tölt.⁶⁸ A dél-itáliai sziget Keménykezű Harald sagájában is fontos szerepet kap, amikor a későbbi norvég király bizánci tisztként harcol a szicíliai normannok ellen.⁶⁹ Elképzelhető, hogy az Edvárd sagában lévő Septem nevű erőd elhelyezése, valamint Szicília szigetének megjelenése a Laoni Névtelennél felbukkanó Szardínia helyett a már említett király-sagából származik, a szerző itt ezt az izlandi hagyományt követte.

A latin és az izlandi szöveg eltérő módon számolnak be arról, hogy az angolszászok nem kívánták elfogadni az ortodoxiát, a görögkeleti liturgiát. Abban megegyeznek, hogy a kelet-angolok továbbra is meg kívánták tartani latin rítusukat és a római egyház alatt kívántak élni, de a papi személyekkel kapcsolatban már más módon nyilatkozik a két szöveg.

Az izlandi textus az ortodoxia elutasítását azzal fejezi ki, hogy az angolszászok nem fogadták el „Pál könyvét” (*Pálsbók*),⁷⁰ és azt állítja, hogy Magyarországról kértek papokat és püspököt.⁷¹ Ezzel szemben a Laoni Névtelen szövege arról számol be, hogy az angolszászok saját papjaikat küldték Magyarországra, hogy egy ottani püspök szentelje fel őket.⁷² Christine Fell egy másik tanulmányában úgy véli, hogy az izlandi lejegyző ebben az esetben nem figyelt fel a részletre vagy máshogy értelmezte azt.⁷³

További érdekes különbség, hogy a „Pál könyve” kifejezés csak az izlandi szövegben szerepel, és nagyon úgy tűnik, hogy egy közmegegyezésen alapuló kifejezés volt, amit nem különösebben kellett a szerzőnek megmagyaráznia olvasói számára. Fell szerint a *Pálsbók* kifejezés a középkori izlandi szövegekben csak két alkalommal bukkan fel. Az egyik, a jelen tanulmány által tárgyalt Edvárd saga, a másik egy 1394-ből származó izlandi templomi leltár, Raffnagil

⁶⁶ Hkr 537.: „Þá fór Sigurðr konungr fram á leið ok kom til eyjar þeirar, er Iviza heitir (...) Eptir þat kom Sigurðr konungr til eyjar þeirar, er Manork heitir (...)”. Snorri Sturluson itt Haldórr skvaldri szkaldra támaszkodik, és az ő versszakát idézi.

⁶⁷ JS 38.: „Eptir fóro þeir til Sikileyjar (...)”.

⁶⁸ Hkr 537.: „Sigurðr konungr kom um várit til Sikileyjar ok dvalðisk þar lengi.”

⁶⁹ Hkr 450. Keménykezű Harald király a bizánci szolgálatban különböző tisztségeket viselt. Harald először manglabites, majd később spatharokandidates lett.

⁷⁰ JS 42.: „Þeir villdu ekki hafa Pálsbók, sem gengr í Miklagarðe”. (Nem akarták elfogadni Pál könyvét, ami Miklagarðr-ban volt használatos.)

⁷¹ JS 42.: „ok sóttu biskupa í Ungaria ok aðra kennimenn”

⁷² „Angli orientales nolentes Grecorum patriarche subesse miserunt clericos suos ad Hungariam in episcopos consecrandos.” CIGGAAR 1974. 323.

⁷³ FELL 1973. 104.

Szent Péter-templomából.⁷⁴ A leltár szerint a templom rendelkezett egy példánnyal „Pál könyvéből” (*pálsBok*) is.⁷⁵ Az Edvárd sagának két kiadása jelent meg, s mindegyiknek van fordítása is. A korábban megjelent kiadás dán fordítása egyszerűen Pauls-Bog-nak, azaz „Pál Könyvének” fordítja⁷⁶ a munkát,⁷⁷ de Dasent kiadásának⁷⁸ angol fordításában „Szent Pál törvényeiként” szerepel.⁷⁹ Thormodus Torfæus (1636–1719) 1711-ben kiadott monumentális latin nyelvű munkájában *'codicem Pauli'*-t említ.⁸⁰ A „Pál könyve” kifejezés egyértelműen az ortodoxiára utal, mivel a „*sem gengr í Miklagarðe*” („*ami Miklagarð-ban volt használatos*”) mellékmondat után szerepel, azaz emiatt kerestek püspököt és papokat Magyarországon. Az izlandi 'bók' kifejezés, amellyel, hogy alapjelentése 'könyv', értelmezhető 'szabálygyűjteményként/törvénygyűjteményként' is, pl. a Jón Einarsson nevéhez fűződő, 1281-ben Izlandon bevezetett törvénykönyvet is *Jónsbók*-nak hívják.

Christine Fell is felteszi a kérdést, hogy melyik Pál lehetett az, aki az izlandiak számára egyértelműen az ortodoxiát jelképezte. Három megoldási javaslatot vet fel. Az egyik szerint Szent Pálról van szó, akinek személye a görög egyházhoz kapcsolódik, míg Szent Péteré a rómaihoz. Ezért fordíthatták a „Pál könyve” kifejezést Szent Pál törvényeinek is. Azonban a görög egyház sokkal inkább Szent Andrást tisztelte, semmint Szent Pált. Pál és Péter inkább együtt szerepel a római egyházon belül. Második megoldásként Fell felveti, hogy a paulikiánus mozgalomra utalhat a kifejezés.⁸¹ Az örmény eredetű, dualista nézeteket valló paulikiánusok Szent Pálra vezették vissza tanaikat, melyek lehet, hogy elérték Izlandot is. Fell azonban végső soron elveti ezt a nézetet, mivel úgy véli, hogy ha ismerték is a paulikiánus tanokat, akkor erre a csoportra az 'örmény' (*ermskir*) kifejezést használták volna, amint az más izlandi forrásokban⁸² fel is bukkan.⁸³ A 'Pál könyve' kifejezés magyarozatára Christine Fell harmadik feltevésésként R. M. Dawkins munkájára⁸⁴ hívja fel a figyelmet, aki szerint a kifejezés arra a Pál püspökre utalhat, aki Olaf Tryggvason (995-1000) norvég királlyal egy időben szerepel a Kijevi Ruszban. Fell értelmezése szerint a skandináv népek a Kijevi Ruszon keresztül találkozhattak először a görög kereszténységgel. Olaf

⁷⁴ DI 560.: „*Kyrckia hins heilaga Peturs ad raffnagili.*” FELL 1973. 103. Fell a normalizált izlandi helyesírást alkalmazza a helység nevéénél: Hrafnagil.

⁷⁵ DI 560–561.: „*ij. Sequentiabækur, ij. Psalltalar, ij. Capitularius, (...) Legendobækur. ix. messubok. Capitularius. pálsBok. v. smábækur.*” A *Páls sagat* is a *páls saga*-ból normalizálták. FELL 1973. 102.

⁷⁶ JS 43.

⁷⁷ FELL 1973. 103.

⁷⁸ DASENT 1894. 428.

⁷⁹ FELL 1973. 103.

⁸⁰ Historia 386. FELL 1973. 103.

⁸¹ FELL 1973. 105.

⁸² Ilyen pl. az *Islendingabók*, a *Hungrvaka* és a középkori izlandi törvénykönyv, a *Grágás* is.

⁸³ FELL 1973. 105.

⁸⁴ DAWKINS 1947. 42–43.

Tryggvason sagájának egyik kéziratában az olvasható, hogy „*abban az időben jött Pál püspök Görögországból Olaf király védelme alatt, és megkeresztelte Valdemár királyt és Allogia királynőt és teljes kíséretüket, és megerősítették őket a szent hitben.*”⁸⁵ Az izlandi történész Finnur Jónsson által 1932-ben publikált kéziratban viszont csak annyi áll, hogy Pál püspök a királyt és a királynét keresztelte meg, de neveket nem említ a forrás.⁸⁶ Ez a történet Snorri Sturluson *Heimskringlájában* nem található meg, de Fell feltételezi, hogy Oddr Snorrason 1190 körül keletkezett, latin nyelven írt, Olaf Tryggvason norvég királyról szóló életrajzában szerepelhetett a megkeresztelkedés története, de Pál püspök megnevezése nélkül, mivel a püspök egy izlandi fordításban sem szerepel.⁸⁷ Valdemár király nem más, mint Vlagyimir (980–1015), a Kijevi Rusz fejedelme, Allogia királynő pedig valószínűleg Vlagyimir Olga nevű nagyanyja (†969), aki Bíborbanszületett Konstantin uralkodásának (945–959) idején keresztelkedett meg.⁸⁸ Így az izlandi saga szerzője tévedett a kronológiát illetően, amikor a két uralkodót egykorúnak írta le. Olaf Tryggvason norvég király fiatalkori kijevi tartózkodása számos izlandi forrásban megjelenik, s az is elképzelhető, hogy a fent említett passzus Vlagyimir és kíséretének megkeresztelkedésére vonatkozóan szintén ismert volt a középkori izlandiak körében, ahol is a norvég királyt igen előkelő szerepben ábrázolták, holott csak gyermek és ifjú korában tartózkodhatott a szláv fejedelem udvarában. Az Edvárd sagában szereplő 'Pál könyve' kifejezésben megjelenő személy így feltételezhetően arra a térítő püspökre utal, aki a sagákban is megjelenik, és az ortodox hitet hozta el a keleti szlávok földjére.

A fenti néhány példán keresztül jól látszik, hogy a kelet-angolok utazásának leírásakor nem csak a Laoni Névtelen művét használta a saga lejegyzője, hanem azt kiegészítette saját kultúrájának ismereteivel, más forrásokból is merítkezett. Az utazás leírásában látszik, hogy az izlandi király-sagákban foglaltak adták a mintát számára, mint ahogy az ortodoxia elutasítása esetén is Olaf Tryggvason király-sagaja szolgált forrásként, a benn lévő információ, a „Pál könyve” szóösszetétel mint az ortodoxia szimbóluma nagy valószínűséggel ismert volt a szigeten a középkorban, ahogyan a Mediterráneumról alkotott földrajzi ismeretek is a viking korig nyúlnak vissza. Az Edvárd saga számos európai, latin nyelvű munkát használt forrásként, de jól láthatóak a *norrøn* kultúra nyomai is, így a „*stílusában lapos és eredetét alig tartalmazó*”⁸⁹ saganak titulált mű sok izgalmas kérdést vet még fel a kutatók számára.

⁸⁵ A szöveget idézi FELL 1973. 106.: „*J þann tíma kom Pall biskup af Grikk landi i trausti Olafs konungs ok skirði Valldamar konung ok Allogiam drottningu ok allan þeira lyð ok styrkti þau i heilagra tru.*” ÓS 1958. 157.

⁸⁶ ÓS 1932. 43.: „*þa kom Pall byskop af Griclande ok boðaðe tro i traisti Olafs ok skirðe hann konung ok drottningu með ollom her sinum ...*”

⁸⁷ FELL 1973. 107.

⁸⁸ FONT 1998. 35.

⁸⁹ ROGERS 1953–1959. 249.

FORRÁSOK

- AM A Koppenhágában az Arna Magnæanske Samling-ban és a reykjavíki Árna Magnússon Intézetben található kéziratok jelze-
tei.
- DASENT 1894 DASENT, G. W.: Icelandic Sagas. Vol. III. London, 1894. (Rolls
Series, 88.)
- DI Diplomatarium Islandicum. Ízlenskt Fornbréfasafn sem heifir
inni að halda, brég og gjörninga, dóma og mádaga og aðrar skrár
er snerta Ísland eða ízlenska menn. Vol. III. 1269–1415. Koppen-
hága, Hið ízlenska bókemtafélag, 1896.
- GkS Den gamle kongelige samling
- Historia Thormodus Torfæus: Historia Rerum Norvegicarum. Koppen-
hága, 1711.
- Hkr Snorri Sturluson: Heimskringla. Nóregs konunga søgur. udgivet
af Finnur Jónsson. København, 1911.
- JS Saga Játvarðar konúngs hins helga. szerk. és ford. Carl Christian
Rafn, Jon Sigurðsson. Koppenhága, J.D. Quist, 1852.
- ÓS 1932 Saga Ólafs Tryggvasonar af Oddr Snorrason munk. Udg. Finnur
Jónsson. Koppenhága, 1932.
- ÓS 1958 Ólafs saga Tryggvasonar en mesta. szerk. Ólafur Halldórsson.
Koppenhága, 1958.

IRODALOM

- BARLOW 2004 BARLOW, Frank: Edward the Confessor. Oxford Online
Dictionary of National Biography 2004. n. 1911.
(<http://www.oxforddnb.com/view/article/8516>) [2012.12.17.]
- CARRON 1993 CARRON, Helen: Játvarðar saga. In: Medieval Scandinavia. An
Encyclopedia. Ed. Phillipp PULSIANO. London – New York, 1993.
340.
- CIGGAAR 1974 CIGGAAR, Krijnie N.: L'Émigration anglaise a Byzance après 1066.
Un nouveau texte en latin sur les Varangues à Constantinople.
Revue des études byzantines, 32. (1974): 301–342.
- CLUNIS ROSS 2010 CLUNIS ROSS, Margaret: The Cambridge Introduction to Old
Norse-Icelandic Saga. Cambridge, Cambridge University Press,
2010.
- DAWKINS 1947 DAWKINS, R. M.: The Later History of the Varangian Guard:
Some Notes. *Journal of Roman Studies*, 37. (1947) 39–46.
- FAUNDEZ ROJAS 2012 FAUNDEZ ROJAS, Gabriela Andrea: „The English Exodus to
Ionia”. The Identity of the Anglo-Saxon Varangians in the Servi-
ce of Alexios Comnenos I. (1081–1118). MA-Thesis, Marymount
University, 2012.
- FELL 1973 FELL, Christine: A Note on Pálsbók. *Medieval Scandinavia*, 6.
(1973) 103–108.

- FELL 1974 FELL, Christine: The Icelandic saga of Edward the Confessor. Its version of the Anglo-Saxon emigration to Byzantium. *Anglo-Saxon England*, 3. (1974) 179–196.
- FEST 1937 FEST Sándor: Adalékok az angol–magyar kapcsolatok történetéhez az Árpád-házi királyok korában. = *Századok*, 1937. 122–126.
- FONT 1998 FONT Márta: Oroszország, Ukrajna, Rusz. Budapest–Pécs, 1998.
- HARALDSDÓTTIR 1993 HARALDSDÓTTIR, Kolbrún: Flateyjarbók. In: *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia*. Ed. Phillipp PULSIANO. London–New York, 1993. 197–198.
- HORVÁTH 1944 HORVÁTH Jenő: Az angol–magyar kapcsolatok kezdetei. In: *Yolland emlékkönyv*. Szerk. FEST Sándor – ORSZÁGH László – SZENTKIRÁLYI József. Budapest, 1944. 75–90.
- KÅLUND 1894 KÅLUND, Kristian: Katalog over Den Arnamagnæanske Håndskriftsamling. 2. bind. Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat. København, 1894.
- LASZLOVSKY 2008 LASZLOVSKY József: A keleti Új-Anglia és Magyarország. In: *Angol–magyar kapcsolatok a középkorban. I–II*. Szerk. BÁRÁNY Attila – LASZLOVSKY József – PAPP Zsuzsanna. Máriabesnyő, 2008. I. 115–141.
- MAKK 1998 MAKK Ferenc: Külföldi források és a korai magyar történelem (X–XII. század). In: *MAKK Ferenc: A Turulmadártól a kettőskeresztig. Tanulmányok a magyarság régebbi történelméről*. Szeged, 1998. 95–115.
- MISZLER 2013 MISZLER Tamás: Játvarðar saga – A keleti utazás leírása. In: *Kor-szak-határ: A Kárpát-medence és a szomszédos birodalmak (900–1800)*. A PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola Közép-és Korajúrkori programjának I. konferenciája. Szerk. FEDELES Tamás – FONT Márta – KISS Gergely. Pécs, 2013. 11–21.
- NORÐANFARI 1881–1883 Skólameistaratal á Hólum i Hjaltadal. *Norðanfari (21 árg.) 1881–1883*, 33–34. *tölublað*, 65–67.
- ROGERS 1953–1959 ROGERS, Leslie: An Icelandic Life of the St. Edward the Confessor = *Saga Book of the Viking Society*, 14. (1953–1959) 249–272.
- SHEPARD 1973 SHEPARD, Jonathan: The English and Byzantium. A Study of their Role in the Byzantine Army in the later eleventh century. *Traditio*, 29. (1973) 53–92.
- SHEPARD 1974 SHEPARD, Jonathan: Another New England? – Anglo-Saxon Settlement on the Black Sea = *Byzantine Studies*, 1. (1974) 18–39.
- VERRI 2011 VERRI, Giovanni: Um rithendur Ásgeirs Jónssonar. Nokkrar skrifrarfræðilegar athugasemdir. *Ritstjóri: Gisli Sigurðsson. Gripla*, 22. (2011) 230–231.